

Aleksandar Subotić\*

*Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije  
Diplomatska akademija*

## O nekim aspektima shvatanja intuicije, nediskurzivnog i diskurzivnog\*\*

### *Apstrakt*

U ovom radu polazimo od stava o neopravdanosti zanemarivanja značajnija pojma intuicije, kao i drugih pojmova koji su označeni kao iracionalni, a što se uglavnom čini sa stanovišta naučnog empirizma, unutar kojeg postoji potencijal za okretanje ka scijentizmu. Iz pravca korpusa postmodernih ideja dolazi drugačije zasnovana kritika, kojom se ovde nećemo baviti. Mi smo, kao primer prvog stanovišta, izdvojili koncept „neuralnog naturalizma“, čiji savremeni predstavnik Pol Tagard (Paul Thagard), u skladu sa *teorijom identiteta* uma i mozga, objašnjava „moralne intuicije“ kao primere emocionalne svesti. Shvatanja matematičkog platonizma, u ovom radu oličena Penrouzovim (Roger Penrose) idejama, potpuno su benevolentna kako prema intuiciji tako i prema iskustvima nediskurzivne „iznenadne spontanosti“ u viđenju ne početne hipoteze, već kompletnih naučnih rešenja. Osvrt na odnos intuicije i ličnog identiteta, kao i na obnovljeni značaj Persove (Charles Sanders Peirce) teorije abdukcije, ima funkciju dodatnog opravdavanja stava o heurističkom potencijalu pojma intuicije – ma kako ga razumeli, kao i shvatanja o komplementarnosti nediskurzivnog i diskurzivnog.

### *Ključne reči*

intuicija, neuralni naturalizam, matematički platonizam, identitet, abdukcija, nediskurzivno, diskurzivno

---

\* aleksasub@yahoo.com diplomatska.akademija@mfa.rs

\*\* Rad je proistekao iz autorove magistarske teze „Antropološki pristup identitetu“, odbranjene na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, uz znatne dopune.

Pre nego što se upustimo u promišljanje o mogućoj ulozi intuicije u procesu saznavanja, naglašavamo da je naše polazište u ovom radu zapravo pokušaj da se pokaže neopravdanost zanemarivanja značaja ovog fenomena i njegovog mogućeg doprinosa mišljenju, što je tendencija inherentna toku nauke koji je sklon scijentizmu. To zanemarivanje može da bude izraz puke odbojnosti prema nečem za šta se, kao rezultat intuitivnog mišljenja, smatra da ne bi trebalo da bude na istom nivou naučne validnosti, kao što bi trebalo da bude zaključak zasnovan na dokazima. Takođe, može da bude i posledica ubeđenosti u objašnjivost duhovnih iskustava i filozofske intuicije na način koji ih zadržava samo na nivou interakcije moždanih procesa, i nikako im ne dopušta status „izvora posebnih dokaza o prirodi uma i stvarnosti”.<sup>1</sup> Napominjemo, međutim, da naš cilj svakako nije podsticanje sumnje u nauku kao način mišljenja, već pridruživanje onim shvatanjima koji nju ne doživljavaju kao sigurno utočište za konačne istine, i na filozofskom i na psihološkom planu. S obzirom na to da osnovni princip nauke – poštovanje naučne metodologije unutar koje rezultat dobijen procesom dokazivanja ne samo da dopušta, već i „izaziva” sopstveno opovrgavanje – dovodi do privremenosti zaključaka, teorija i koncepata, ne postoji opravdanost za osećanje nadmenosti prisutno u jednom delu naučne zajednice. Svakako da je naučnikom „ja”, u trenutku dobijanja nekog očekivano značajnog rezultata, teško da usmerava misli ka „filozofiji privremenosti”, i da se odupire ideji o korisnosti rezultata koja bi bila što dugotrajnija. Mi ne govorimo o tome, već o podložnosti ideji da je naučno mišljenje superiorno u odnosu na druge diskurse, da bi trebalo ne samo da saznaje svet, već da poput religije i umesto religije bude generator vrednosti, a da se od pojedinca očekuje potčinjavanje zajednici koja „zna” bolje od njega.<sup>2</sup>

Do takvog shvatanja može da dovede, iako to nije nužno, polazište u kome je kao glavni kriterijum prisutna procena vrednosti nekog diskursa na osnovu količine empirije, kvantifikovanja i proverljivosti. Takvo osećanje može se prepoznati kod nekih predstavnika prirodnih nauka u odnosu prema društvenim naukama, zatim u njihovom zajedničkom odnosu prema nenaučnim diskursima – filozofiji, umetnosti, teologiji, takođe unutar prirodnih i društvenih nauka ponaosob, s obzirom na izbor metoda – mogućnosti za usmerenost kritike su brojne. Mnogi pojmovi koji upućuju na iracionalnost, ili su kao koncept isuviše apstraktni – između ostalih intuicija, verovanje, apriorne istine, urođene ideje, ljudska priroda, ličnost, itd. – dovode se u pitanje kako sa stanovišta naučnog empirizma tako i sa različitih pozicija iz korpusa postmoderne misli. Tako se želja za teorijskim čistunstvom i dosled-

---

1 Pol Tagard, *Mozak i smisao života*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2014, str. 157.

2 Cvetan Todorov, *Nesavršeni vrt: humanistička misao u Francuskoj*, Geopoetika, Beograd, 2003, str. 35.

noću postavlja iznad heurističkog potencijala fenomena koji se zanemaruju – nas ovde zanima u prvom redu fenomen intuicije – a samim tim i naučnog pragmatizma. O intuiciji se može govoriti i van konteksta filozofije – metafizike, logike i metodologije, van psihologije i pitanja odnosa prema razumu, taj fenomen se, na primer, može naći i u polju feminističkih nastojanja da se kritikuju shvatanja o polnoj determinaciji ljudskih sposobnosti. O tome je još krajem XIX veka pisala Kristin Lad-Frenklin (Christine Ladd-Franklin), prva Amerikanka koja je doktorirala matematiku i logiku, i zastupala je stav da je potpuno neutemeljeno mišljenje o razumu i intuiciji kao odvojenim načinima na koji funkcionišu muški i ženski um.<sup>3</sup>

### *Implikacije 'neuralnog naturalizma'*

Kao predstavnik savremenog „neuralnog naturalizma”, Tagard (Paul Thagard), na primer, u želji da predstavi najreprezentativnije slučajeve adekvatnog dokazivanja i zaključivanja na osnovu najboljeg objašnjenja, ističe Darwinov (Charles Darwin) *Postanak vrsta* kao paradigmu argumentacije u korist teorije evolucije.<sup>4</sup> Međutim, nama je, u kontekstu ovog rada, značajnije to što Darwin u *Čovekovom poreklu i spolnom odabiranju* nedvosmisleno priznaje da su uloga i smisao, a samim tim i poreklo čovekove muzičke sposobnosti (tome bi se mogla pridružiti umetničko-duhovna sposobnost uopšte), neobjašnjivi u okvirima teorije evolucije, gde je glavni kriterijum svrhovitosti korist za vrstu: „... to se oni (muzički tonovi) moraju uvrstiti u najtajanstvenije sposobnosti kojima je on (čovek) obdaren”.<sup>5</sup> Darwin, takođe, ima problem sa objašnjenjem porekla i logike razvoja moralnih sposobnosti.<sup>6</sup> Naime, darvinovski princip „korisnosti” za vrstu podrazumevao bi da moralnost pojedinca, koju bi on sam trebalo da oseti kao sredstvo u službi „višeg cilja” – skladnog funkcionisanja i napretka društvene zajednice – istovremeno mora da sadrži i apriorni pristanak da društvo privileguje one koji društvu više doprinose, a takođe i da ostane podložan ključnom principu teorije evolucije, prirodnoj selekciji i polnom odabiru. Biološki opstanak pojedinca, koji je u suprotnosti sa potrebom prihvatanja prava prvenstva „boljima” od sebe, teško je shvatiti kao pokretačke sile koje imaju isto poreklo, i samim tim i istu prirodu.

<sup>3</sup> Christine Ladd-Franklin, *Intuition and Reason*, The Monist, Vol 3, No. 2, Oxford University Press, 1893; Available from Early Journal Content <https://archive.org/details/jstor-27897060>

<sup>4</sup> Pol Tagard, *Mozak i smisao života*, nav. delo, str. 48.

<sup>5</sup> Čarls Darwin, *Čovekovo poreklo i spolno odabiranje*, knjiga II, Matica srpska, Novi Sad, 1950, str. 291.

<sup>6</sup> Isto, str. 342–343.

Upravo u vezi sa tim, Tagard smatra da bi se o moralnoj motivaciji – odgovoru na pitanje „zašto biti moralan” – efikasnije promišljalo van tradicionalnih racionalističkih odgovora, koji upućuju na to da bi „trebalo da bude-mo moralni jer bi bilo iracionalno postupati drugačije”.<sup>7</sup> Prihvatajući kao polazište Nikolsov (Sean Nichols) stav o tome da se etičke norme verovatnije mogu održati ako postoji rezonanca između kulture i „naših afektivnih sistema”, tj. ako se više pažnje posvećuje značaju emocija u odnosu na rasuđivanje, Tagard se slaže sa tim da je veza između procesa usvajanja etičkih normi i emotivne potpore upravo takva da na nivou društvene pojavnosti može da se kaže da su ljudi „moralni zbog svoje privrženosti normativnim pravilima”.<sup>8</sup> Međutim, on tu „privrženost” objašnjava nekom vrstom determinizma na neuralnim osnovama, empatije koja pomoću „neurona-ogledala” omogućava našem mozgu „svojevrsno neposredno shvatanje bola i emocije drugih”.<sup>9</sup> Kada se, po Tagardu, kombinuju telesne percepcije sa kognitivnim procenama, dobijaju se „moralne intuicije” kao primeri „emocionalne svesti”, koji bi samim tim trebalo da budu objašnjivi u striktno materijalističkim koordinatama unutar kojih se odvijaju moždani procesi, u skladu sa *teorijom identiteta* po kojoj je um bez ostatka moguće svesti na mozak. Intuicije, prema ovom, ne moraju više da budu „misteriozne, neprobojne crne kutije”.<sup>10</sup>

Ne sumnjamo da je Tagard, iako to nije direktno pomenuo, prvenstveno mislio na Bergsonovo (Henry Bergson) shvatanje o tome da filozofiranje predstavlja nesrazmernost između filozofove proste, prvobitne intuicije, onog što je toliko jednostavno da nikada nije moglo da se iskaže, i sa druge strane – sredstava koja su na raspolaganju u istraživanju te intuicije, čijoj se jednostavnosti misao približava nikad dovoljno adekvatnim aproksimativnim zahvatima.<sup>11</sup> Kao primer, Bergson navodi kontrast između forme i sadržaja u Spinozinoj (Baruch Spinoza) *Etici*, ispod čije kompleksnosti postoji „nešto prefinjeno, što neprestano izmiče”, a što je upravo intuicija koja je pripadala samo Spinozi. Bergson pokušava da joj da, bar približno, opšte formalne karakteristike, određujući je kao „... osećanje koincidencije između čina, s kojim naš duh savršeno spoznaje istinu, i operacije s kojom je Bog rađa...”.<sup>12</sup> Nije teško pretpostaviti da pod takvo shvatanje intuicije može da bude podvedeno toliko ideja „misterioznog” porekla, koje na svoj način, proučavajući istoriju

---

<sup>7</sup> Pol Tagard, *Mozak i smisao života*, nav. delo, str. 269.

<sup>8</sup> Isto.

<sup>9</sup> Isto, str. 271.

<sup>10</sup> Isto, str. 259.

<sup>11</sup> Anri Bergson, *Duhovna energija; Misao i pokretljivost*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 2011, str. 187.

<sup>12</sup> Isto, str. 191.

misli, evidentira i psihologija. Tako Fernan-Lisjen Miler (Fernand Lucien Mueller) pominje intuiciju „genijalnog Heraklita“, oca dijalektičke metode, koja sa Parmenidovom predstavlja „dva pola između kojih će se misao na Zapadu neprestano kolebati (...) nalik na Herkulove stubove čitave naše tradicije”.<sup>13</sup> S obzirom na začuđujući raspon između tada dostupnih informacija koje su potencijalno uticale na formiranje ljudskog iskustva, i vizija sveta koja su imala dvojica pomenutih grčkih mislilaca, postavlja se pitanje na koji bi način „neuralni naturalizam”, u želji da objasni njihove „intuicije”, kompenzovao nedostatak nataloženog iskustva čijom bi transformacijom, kroz moždane procese, moglo da se javi nešto nalik Bergsonovom shvatanju ovog fenomena. Pretpostavljamo da bi se od onih koji postavljaju takva pitanja tražilo strpljenje i vera u efikasnost naučnog progressa.

Međutim, čini nam se da još veći problem filozofsko-naučnoj koncepciji koju zastupa Tagard predstavljaju shvatanja koja dolaze iz samog središta racionalnosti nauke – iz sveta fizike i matematike. Matematički platonizam, kao vera u to da su formalni matematički iskazi potencijalno primenljivi zato što predstavljaju otkrića objektivno postojećih, makar i idealnih entiteta – ne radi se, dakle, o „izumima” ili konstrukcijama – čini se da će, na nivou filozofije matematike, ostati u večnom sporu sa formalizmom.<sup>14</sup> Po čuvenom savremenom matematičaru i fizičaru Rodžeru Penrouzu (Roger Penrose), upravo u matematici postoje stvari kojima mnogo više odgovara termin „otkriće” nego „izum”, a to je zbog toga što u vezi sa tim matematičkim stvarima „mnogo više dolazi iz strukture nego što je u nju stavljeno”.<sup>15</sup> Kada se to desi, može se smatrati da su „matematičari naleteli na 'Božje delo'”, kaže Penrouz, iako samog sebe smatra ateistom.

Kod samog Tagarda, međutim, postoje stvari koje, čini nam se, doprinose sumnji u njegovu argumentaciju, a mi ćemo ukratko pomenuti samo nekoliko. Sa ciljem da istakne snagu mišljenja zasnovanog na dokazima, u odnosu na mišljenje zasnovano na veri (misli na religijsku veru), Tagard naglašava da nasuprot ovom prvom, koje može da napreduje sticanjem novih dokaza i razvojem pratećih teorija, „mišljenje zasnovano na veri nema takvu motivaciju da poboljša ono što je već utvrđeno svetim tekstovima”.<sup>16</sup> S obzirom na neobičajenost Tagardove tvrdnje da se odsustvo motivacije autentične religijske vere za menjanje svetih tekstova može uzeti kao argument za statičnost misli,

---

<sup>13</sup> Fernan-Lisjen Miler, *Istorija psihologije*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 2005, str. 18.

<sup>14</sup> Milan Božić, *Pregled istorije i filozofije matematike*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010, str. 271.

<sup>15</sup> Rodžer Penrouz, *Carev novi um: o računarima, umu i zakonima fizike*, Informatika, Beograd, 2004, str. 101.

<sup>16</sup> Pol Tagard, *Mozak i smisao života*, nav. delo, str. 60.

čini nam se pogodnim da ukažemo na značaj upravo suprotnog: da religijska vera, kao deo šireg konteksta duhovnosti, zahteva radikalan preobražaj subjekta, što obesmišljava ideju o motivisanosti za promenu svetih tekstova. Na to je ukazao Fuko (Michel Foucault) razmatrajući odnos subjekta i istine, u vezi sa promišljanjem antičkog pojma *epimeleia heautou* („staranje o samom sebi“): „Ako duhovnost definišemo kao formu praksi koje postuliraju da, takav kakav je, subjekt nije sposoban za istinu, ali da je istina, takva kakva jeste, u stanju da preobrazi i spase subjekt, reći ćemo da moderno doba odnosa između subjekta i istine počinje onda kada mi postuliramo da je, takav kakav jeste, subjekt sposoban za istinu, ali da, takva kakva jeste, istina nije kadra da spase subjekt”.<sup>17</sup>

Drugi momenat koji postoji kod Tagarda jeste njegova povremena nedоследnost prilikom korišćenja nekih pojmova. Naime, on na jednom mestu insistira da pojam „nužnosti” (kao deo sintagme „nužne istine”, koja je, po njemu jednako prazna kao i pojam apriornosti), treba poslati na smetlište istorije zbog toga što se radi o ostatku teologije. Pored ostalih, pojam koji treba odstraniti je i „esencijalizam”.<sup>18</sup> Međutim, na jednom drugom mestu, iako na potpuno suprotnim pozicijama od shvatanja matematičkog platonizma, Tagard ipak priznaje da „fikcije” čiste matematike mogu biti naučno korisne na isti način kao što nam velikani nivoa Šekspira (William Shakespeare) i Tolstoja (Lev Tolstoy) svojim izmišljenim likovima mnogo toga poručuju o ljudskoj prirodi, o kojoj su stekli znanje na osnovu sopstvenog iskustva.<sup>19</sup> Ovde je, očigledno, upotreba pojma „ljudska priroda” u kontradikciji sa zahtevom za odstranjivanjem pojma „esencijalizam”, a takođe predstavlja i nepoželjni analogon sa beskrajnim izvorom objektivno postojećih matematičkih istina, koje po shvatanju matematičkog platonizma čekaju da budu otkrivene.

Zanimljiv je i Tagardov pokušaj da odgovori na pitanje „zašto postoji nešto, a ne ništa”, u kome on ukratko predstavlja noviju fizičku teoriju o cikličnom univerzumu, po kojoj je „naš univerzum nastao usled ponavljajućih sudara između dva neobična objekta nazvana *brane*” – radi se o višedimenzionalnim površinama koje se mogu „kretati, istezati, kriviti i sudarati sa sličnim konstituentima”. Tagard smatra da na pitanje „zbog čega postoji nešto, a ne ništa” ciklični model pokazuje mogućnost odgovora zasnovanog na dokazima, s tim da je oduvek postojalo nešto – pomenute *brane*, koje su „istorijski uzroci postojanja beskonačnog broja univerzuma uključujući naš”.<sup>20</sup> Ovde je,

---

<sup>17</sup> Mišel Fuko, *Hermeneutika subjekta: predavanja na Kolež de Fransu, godina 1981–1982*, Svetovi, Novi Sad, 2003, str. 34.

<sup>18</sup> Pol Tagard, *Mozak i smisao života*, nav. delo, str. 68.

<sup>19</sup> Isto, str. 308.

<sup>20</sup> Isto, str. 310–311.

po nama, opravdano postaviti pitanje da li rečenice „zašto postoji nešto...” i „zbog čega postoji nešto...” imaju isto značenje, ili se prva odnosi prvenstveno na kontekst smisla, a druga je, makar i neznatno, bliža kontekstu kauzaliteta. Kakav odgovor bi bio na pitanje „zašto postoje brane”? Takođe, zanimljivo je pomenuti da je Tagard, koji bezrezervno prihvata da postoji beskonačan broj univerzuma od kojih je jedan i naš, u grupu filozofskih pojmova povezanih sa nužnošću, koje samim tim treba odbaciti, ubraja i ideju o mogućim svetovima.

Kod Penrouza nalazimo još primera koji bi, potencijalno, mogli da predstavljaju problem pristupu čiji je predstavnik Tagard. Radi se o iskustvima ideja koje dolaze 'u blesku', zajedno sa pratećim osećanjem njene valjanosti, i Penrouz navodi primere iz poznate knjige *Psihologija otkrića na polju matematike*, čuvenog francuskog matematičara Adamara (Jacques Hadamard). Ono što je tim primerima zajedničko jeste „iznenadna spontanost” u viđenju kompletnih rešenja, a simultanost, nesvesnost, introspekcija, intuitivna spoznaja, samo su neki od psiholoških termina koji su kasnije, u jungovskom ključu, objašnjavani kao deo arhetipske šeme. Nama je ovde, takođe, značajno pitanje odnosa diskurzivnog i nediskurzivnog u polju naučnog otkrića, a sam Penrouz pridružuje svoje iskustvo Adamarovom zaključku kojim se pobija teza da je verbalizacija neophodna za mišljenje, i pri tom citira Ajnštajna: „Reči jezika, kako su napisane ili izgovorene, ne čine mi se da imaju ikakvu ulogu u mom mehanizmu razmišljanja. Psihički entiteti koji služe kao elementi misli jesu izvesni znaci i više ili manje jasne slike koje se mogu 'voljno' reprodukovati ili kombinovati [...] Uobičajene reči ili drugi znaci dolaze kasnije”.<sup>21</sup> Adamar je izričit: „Insistiram da su reči potpuno odsutne iz mog uma kada stvarno razmišljam”, i potpuno se slaže sa Šopenhauerovim (Artur Schopenhauer) „misli umiru u trenutku kad su obuhvaćene rečima”.<sup>22</sup> Pomenimo i to da je i Adamar sebe smatrao ateistom. Pa ipak, prethodni navodi, čini se opravdano, asociraju na Huserlov (Edmund Husserl) termin „eidetska intuicija”, koji je kasnije zauzeo istaknuto mesto u Elijadeovom (Mircea Eliade) nastojanju da kroz komparativne studije religija teži da predstavi njihove zajedničke karakteristike.<sup>23</sup>

### *Intuicija i identitet*

Na prvi pogled, može biti razumljivo pripisivanje neodgovornosti svakom ko se poziva na intuiciju, uz istovremenu pretenziju na naučnost diskursa unutar koga se to pozivanje odigrava. Uvek izaziva pažnju ukoliko se, jedni pored

<sup>21</sup> Rodžer Penrouz, *Carev novi um: o računarima, umu i zakonima fizike*, nav. delo, str. 440.

<sup>22</sup> Isto, str. 441.

<sup>23</sup> William Al-Sharif, *Eidetic Intuition and Religion*, 2004; Available from [https://archive.org/stream/EideticIntuitionAndReligion/Eidetic\\_djvu.txt](https://archive.org/stream/EideticIntuitionAndReligion/Eidetic_djvu.txt)

drugih, nađu strogo formalni elementi empirijskih i logičkih principa dokazivosti, i fenomen intuicije koji, kao uglavnom nesvestan proces, po Jungovom (Carl Jung) priznanju teško da može biti svesno shvatljiv i definisan na šire prihvaćen način.<sup>24</sup> Međutim, za Junga to nije razlog da intuiciji ne dodeli status jedne od osnovnih psiholoških funkcija. Ne ulazeći u različite, u psihologiji često suprotstavljene pristupe ovom fenomenu, čini se nespornom opravdanost upotrebe pojma intuicije u promišljanju svega što u sebi samom sadrži potrebu za razrešenjem, počevši od promišljanja o pojmu ličnog identiteta: „Mi ne možemo jasno i nedvosmisleno reći šta je to (identitet), ali se obično pozivamo na to da svako ima takav doživljaj unutrašnje istovetnosti ... da svako od nas ima na umu istu suštinu kada izgovori ličnu zamenicu prvog lica...”<sup>25</sup> Razlog za to je u jakoj slutnji da je, za početak, manje važno koji je sadržaj okosnica identiteta – da li rodni identitet, profesionalni, nacionalni, politički, religijski, zajedničke emocije, društvene uloge... (uzgred, i odgovor na to pitanje smatra se nedokučivim).<sup>26</sup> Evidentno osećanje čovekovog doživljaja samog sebe sadrži i različite aspekte samonadilaženja, koji u domenu interpersonalne povezanosti daju tom doživljaju obrise antropološki ključne kategorije. Podrazumeva se da njegov konkretan sadržaj, ukoliko je reč o uključivanju nauke, treba proučavati kontekstualizovano, uz pokušaj pribavljanja što više građe koji mogu poslužiti proceduri dokazivanja. Drugim rečima, i na nivou svakodnevnog samorazumevanja (uslovno rečeno), i na nivou pokušaja da se razvije hipoteza o tome da je identitet ključni antropološki pojam, uvek je prethodeći osećaj koji potpuno legitimno može biti nazvan „intuicija”, bez primesa kolokvijalnosti. Ta hipoteza ne mora da poseduje isključivo heurističku vrednost – može imati i tumačeću funkciju. Govoreći o stvarima koje se na to odnose, Šoter (John Shotter) u jednom trenutku nedvosmisleno povezuje tumačenje predstave o samom sebi sa pojmom intuicije: „Razjašnjavanje predstave (čoveka o sebi samom) jeste pokušaj da se što je moguće bolje, jasnije i sistematičnije prikaže bitno obeležje intuicije, osećanja koje imamo o sebi dok delamo i koje po svoj prilici na izvestan način upravlja onim što nastojimo da učinimo. Postupajući tako, mi se pre oslanjamo na naše doživljavanje nas samih no na to da kao osoba sa strane posmatramo druge ljude”.<sup>27</sup>

---

<sup>24</sup> Karl Gustav Jung, *Psihološki tipovi*, Kosmos, Beograd, 1963, str. 292.

<sup>25</sup> Boško V. Popović, *Bukvar teorije ličnosti*, Centar za primenjenu psihologiju Društva psihologa Srbije, Beograd, str. 36–37.

<sup>26</sup> Isto, str. 40.

<sup>27</sup> Džon Šoter, *Predstave o čoveku u psihologiji*, Nolit, Beograd, str. 40.

U tom kontekstu, pretpostavka spajanja onog što upućuje na iracionalno, sa jedne strane, i logičnog, tj. naučnog, odnosi se direktno na pitanje intuicije. Ovaj fenomen je u temelju i naučnog stvaralaštva, naročito kada za rešavanje složenijih izazova ponestanu gotove logičke šeme koje je obezbedilo postojeće „znanje”.<sup>28</sup> Međutim, izmeštanju pojma intuicije iz konteksta filozofije ili psihologije u „egzaktne” oblasti nije garantovan blagonaklon komentar. Odnoseći se ironično prema Kantovom (Immanuel Kant) konceptu apriornih intuicija, tj. prelivanju tog koncepta u geometriju, savremeni filozof nauke Moris Klajn (Morris Kline) kaže: „Mada nikada nije otišao dalje od četrdeset milja od Kenigsberga u Istočnoj Pruskoj, Kant se usudio da određuje geometriju sveta”.<sup>29</sup> Kontrapitanje, koje s pravom postavlja Tasić, glasi: „Šta bi onda trebalo reći za Galileja (Galileo Galilei) i Nikolu Kuzanskog (Nikolaus von Kues), koji su u nauku uveli ideju da je svet *beskonačan*? Kakvim su dokaznim materijalom, logički gledano, mogli raspolagati?”<sup>30</sup> U vezi sa kantovskim kategorijama prostora i vremena, za Brauera (Luitzen Brouwer), osnivača „matematičkog intuicionizma”, *intuicija vremena* je *primordijalna intuicija* na kojoj se zasniva svako mišljenje – ona je osnova svesnog života.<sup>31</sup> Legitimnost intuitivnog i njegova autonomija u odnosu na bilo kakve principe kvantifikacije i dokazivosti (tj. verifikacionizma), nagoveštena je, doduše ne i eksplicitnom izrečena, i u Frojdovom (Sigmund Freud) odgovoru na pitanje koliko je on sam uveren u svoju *teoriju nagona smrti*: „Moj odgovor bi glasilo da niti sam ubeden, niti želim da druge ubedim da u nju veruju. Tačnije – ne znam koliko u nju verujem”.<sup>32</sup>

---

<sup>28</sup> Enciklopedija *Čovek: arhitektura duše, psihologija ličnosti, svet uzajamnih odnosa, psihoterapija*, ur. Tatjana Milinčić, 2007, Sofos, Beograd, str. 145.

<sup>29</sup> Vladimir Tasić, *Matematika i koreni postmodernog mišljenja*, Svetovi, Novi Sad, 2002, str. 33. Konkretno, Kant je implicitno tvrdio da nam apriorna intuicija nameće percepciju prostora kao *euklidskog*, što je uticalo da nakon konstruisanja neeuklidskog prostora matematika, navodno, kompromituje Kantovu filozofiju. Međutim, Tasić pokazuje (str. 32) da intuitivno razumevanje u svakodnevnom iskustvu uopšte ne protivreči otkrićima Lobačevskog (Nikolai Lobachevsky) i Bolyaija (Janos Bolyai).

<sup>30</sup> Isto, str. 33.

<sup>31</sup> Isto, str. 56. „Naše unutrašnje iskustvo je u osnovi neprostrorno i ne može biti uhvaćeno u mrežu termina koje koristimo kada govorimo o prostoru. Ovaj unutrašnji osećaj je osećaj aktivnosti kreativnog subjekta koji slobodno bitiše u privatnosti svog vremenskog iskustva.”

<sup>32</sup> Sigmund Frojd, *S one strane principa zadovoljstva/Ja i Ono*, Svetovi, Novi Sad, 1994, str. 61. Ovakav Frojdov stav je dodatni argument onim kritičarima psihoanalize koji je ocenjuju kao nenaučnu. To se odnosi i na većinu potonjih psihoanalitičkih pristupa, u prvom redu na Lakanovo (Jacques Lacan) tumačenje Frojda, a u krajnjoj

Sve što je prethodno navedeno ne bi trebalo shvatiti kao apologiju ideje da produkti intuicije (intuitivnog mišljenja) zaslužuju da budu shvaćeni kao prevashodni temelj naučnog promišljanja. Naprotiv, ukoliko bi se ostalo samo na intuiciji, to bi verovatno pretvorilo pre svega antropologiju, kao i bilo koju drugu nauku, u građu za psihološko-psihijatrijska istraživanja. Želeli smo da se približimo onom što smatramo da je, u logičko-metodološkom smislu, adekvatan spoj iracionalnog i racionalnog, tj. nediskurzivnog i diskurzivnog. To je ujedno i srž drugog razloga zbog koga smo u razmatranje uveli pojam intuicije, a odnosi se na shvatanje o Persovoj (Charles Sanders Peirce) metodologiji kao univerzalno pogodnoj za promišljanje o pojmovima koji nisu toliko podložni domašajima empirizma, kao neki drugi.

*Persova teorija abdukcije – komplementarnost nediskurzivnog i diskurzivnog*

U doba obnovljenog interesovanja za Persovu naučnu logiku, Klaus Eler (Klaus Oehler) nas upućuje na teoriju abdukcije.<sup>33</sup> Persov logički pristup, čija je osnova takav način formiranja odnosa abdukcije i indukcije kojim se odstranjuje tradicionalni dualizam dedukcije i indukcije, spada u još jedan pokušaj spajanja prividno nespojivog. Kod Persa dolazi do inverzije u odnosu na dotadašnje shvatanje osnovnih funkcija metoda – abdukcija sada pripada kontekstu otkrića, a indukcija se izmešta u kontekst opravdanja. Konkretnije, abduktivno verovanje, kojim se opravdava selekcija hipoteza – tj. zašto je neka od njih dobila prednost u odnosu na neku drugu, prema Persu počiva na moći intuicije: „Sve druge vrste živih bića sigurno imaju takav instinkt; zašto bismo ga osporavali samo čoveku?”<sup>34</sup> Sa druge strane, indukcija obezbeđuje, kroz testiranje i konkretne analize, materijal za nove abdukcije. Bilo bi pogrešno potpuno izjednačiti abdukciju i intuitivni proces, ali u meri u kojoj se oni preklapaju ponovo se očitava jasna razlika između noetičko-intuitivnog (abdukcije) i dijanoetičko-diskurzivnog konteksta opravdanja naučne procedure. Međutim, u Persovoj logici istaknuta je komplementarnost ovih modela mišljenja, koji sa deduktivnim argumentom u novoj ulozi čine jasan metodo-

---

instanci i na postmodernom shvatanje necelovitog subjekta i njegovog fragmentiranog identiteta.

<sup>33</sup> O savremenom značaju Persove teorije abdukcije, kao i njenoj ukorenjenosti u antičku filozofsku misao, videti u Klaus Eler, *Subjektivnost i samosvest u antici*, Plato, Beograd, 2002, str. 61–71.

<sup>34</sup> Isto, str. 64. Konkretno, Eler navodi da je u pitanju Collected Papers 8.223 (Sabra ni spisi, 8. tom, 223. odeljak). Važno je obratiti pažnju na taj detalj, zbog kasnijeg poređenja sa Persovim drugačijim stavom o intuiciji zabeleženim na drugom mestu istog dela.

loški sistem.<sup>35</sup> Kada se daju predlozi hipoteza, kada se one biraju ili odbacuju, preovlađuje „instinkt, ono što nam prosto padne na pamet, intuicija, vera, utisak o plauzibilnosti itd.“, i ako se ne može reći sa sigurnošću šta je u osnovi tog procesa, može se sa potpunim ubedeženjem tvrditi da on nema karakter diskurzivnosti. Diskurzivno mišljenje počinje onda kada se pristupa navođenju i objašnjavanju razloga.

Persova logika, u čijoj je osnovi, kao što smo već rekli, komplementarnost diskurzivnog i nediskurzivnog, pored metodološkog značaja i potvrđivanja intuicije kao ključnog abduktivnog elementa, upućuje na još neke važne stvari. Naime, potvrđuje se sumnja koju je upravo intuicija sve vreme podsticala – da lokus, tj. organon koji je odgovoran za predstavu o samom sebi nije isključivo svest, već pre ono što je kod Junga „jastvo“, ili približno tome, u Rodžersovoj (Carl Rogers) psihologiji ličnosti „samstvo“. Analogno tome, dovodi se u pitanje i adekvatnost Eriksonove (Erik Erikson) poznate paradigme, u čijoj osnovi je tvrdnja da je identitet prevashodno odgovor na pitanje „ko sam ja“. Takođe, Eler nas informiše da se u naučnoj logici teorije modernog pragmatizma ponovo pojavljuje tradicionalna razlika između razuma i uma, što nas, na kraju, dovodi do razmatranja Velšovog (Wolfgang Welsch) koncepta transverzalnog uma.<sup>36</sup> Uz to, intuitivni uvid, kao akt životnosti, na jednom višem nivou deo je mehanizma rasterećenja, koji je, opet, na funkcionalnom nivou koji uključuje i pojam navike (na uslovno nižem nivou), važna

---

<sup>35</sup> U uzajamnom dejstvu abdukcije i indukcije nalazi se kontekst koji obezbeđuje naučni napredak, a tu uzajamnost obezbeđuje funkcija dedukcije. Konkretno – deduktivni silogizam sa pravila (*maior*) i slučaja (*minor*) zaključuje na rezultat (*conclusio*); induktivni silogizam sa slučaja i rezultata zaključuje na pravilo; abdukcija sa rezultata i pravila zaključuje na slučaj. Za razliku od analitičke dedukcije kod koje zaključak nužno sledi iz premisa, zaključak indukcije i abdukcije je samo verovatan, ali sintetički, što znači da proširuju spoznaju. Drugim rečima, induktivno se sa partikularnog zaključuje na opšte zakonitosti, iz neke oblasti činjenica na neograničenu oblast sličnih činjenica. Abduktivno se zaključuje sa dejstva na uzrok, sa činjenica jedne vrste na činjenice druge vrste. Isto, str. 62–63.

<sup>36</sup> Ilustrujući opravdanost uputstva da transverzalni um ne treba shvatiti kao prosto rascepkavanje na mnoštvo, Eler pominje razliku između prelaza sa elementa na element u kontekstu nepostojanja odnosa prema njihovom jedinstvu, i onog prelaza koji proizvodi neki oblik koherentnosti. U prvom slučaju, moguće je konstituisati takozvani „diverzni identitet“, koji ne predstavlja personalni identitet, nego ga srećemo kod šizofrenije, halucinacija, višestruke ličnosti. Tada prelazak sa jednog na drugi elemenat identiteta ne podrazumeva nikakvo jedinstvo samosvesti, i bez toga se ne može biti svestan sopstvenog delovanja kao sopstvenog. Nasuprot tome, Eler napominje da se, čak i u pijanstvu, uglavnom ne gubi jedinstvo samosvesti koje nas definiše kao ljude. U svakom slučaju, neophodno je pojmove jedinstva i mnoštva, kao i njihove međusobne implikacije, shvatiti kao nužne pretpostavke orijentacije u mišljenju. Isto, str. 68–69.

kategorija kod Gelena (Arnold Gehlen). Činjenica da granica između uma i osećanja nije, bar ne još uvek, precizno određena, dovodi nas posredno do pitanosti da li može biti opravdana ideja da je svaka refleksija, dakle i ona o samosvesti i identitetu, u stanju da eksplicira samo ono što je implicite već bilo poznato predrefleksivnoj svesti. Ali, tu se, na osnovu svega što smo do sada naveli, postavlja pitanje – u kojoj meri je čoveku dostupan bilo kakav neposredan zaključak o sadržajima predrefleksivne svesti? Da li je opravdano svaki rezultat refleksivnog promišljanja (uključujući i samorefleksiju) jednostavno „obogatiti” jednom tvrdnjom koja je, opet, intuitivna – da je, dakle, taj rezultat neminovno bio sadržan u predrefleksivnoj svesti? Čime bi se tvrdnja o eventualnoj opravdanosti te relacije mogla dokazati? Eler smatra da nam nije dat potpuno eksplicitan fundament spoznaje koji bi se, na dekartovski način, temeljio na samorefleksiji tako da objektivizacija svesti postoji kao mogućnost. Pošto je „ekstrovertnoj svesti i kategorijama spoljašnjeg iskustva nepristupačan bilo kakav predintencionalni uvid u unutrašnji svet i iskustvo”<sup>37</sup>, čini se da smo zaista upućeni na intuiciju kao posrednika preko koga se u svest „izliva” unutrašnja stvarnost. A da bi se, ukoliko govorimo o abdukciji u semiozi, smanjio stepen nepouzdanosti, utoliko je bolje da abdukciju potkrepljuje kontekst, smatra Umberto Eko (Ecco). Takođe – „abdukcija je jedan tipičan proces zahvaljujući kome u semiozi možemo da donosimo teške odluke, sledeći nepouzdana pravila”.<sup>38</sup>

Na kraju osvrta na Persovu teoriju abdukcije, dužni smo da pomenemo opšti problem interpretacije njegovog dela. U pitanjima o celovitosti i doslednosti njegove misli, a naročito o protivrečnosti, za nas je najvažniji deo koji jasno ukazuje na Persovu ambivalentnost u odnosu prema intuiciji.<sup>39</sup> Ukazali

---

<sup>37</sup> Klaus Eler, *Subjektivnost i samosvest u antici*, nav. delo, str. 70.

<sup>38</sup> Umberto Eko, *Granice tumačenja*, Paideia, Beograd, 2001, str. 222–223. Takođe, vredno je istaći razliku na koju nas Eko podseća – na razliku između pragmatizma o kojem govori Rorti (Richard Rorty) i onog koji je zamislio Pers. Po Rortiju, realista intuitivno veruje u postojanje Filozofske istine, zato što je ubeđen da u podlozi svakog teksta nije prosto neki drugi tekst, nego ono s čime razni tekstovi pokušavaju da uspostave odnos „adekvatnosti”. Pragmatista, po Rortiju, uopšte ne veruje u tako nešto. Takođe, ne smatra da postoje neke raspoznatljive svrhe našeg sačinjavanja rečnika i kultura, u odnosu na koje se vrši poređenje tih rečnika i kultura. Oni samo mogu da jasno *izgledaju* bolje od onih rečnika i kultura koji su im prethodili. Ali, pragmatizam o kome govori Rorti nije Persov pragmatizam. Eko kaže da i sam Rorti zna da je Pers, iako je smislio reč pragmatizam, ostao „najveći kantovac među misliocima”. Isto, str. 325.

<sup>39</sup> U predgovoru Persovih *Izabranih spisa*, R. Konstantinović napominje sledeće: „Najzad, ne mali problem predstavljaju očigledne nesaglasnosti koje nisu nimalo retke u Persovim spisima (...) sa jedne strane, Pers zastupa gledište da je naučna metoda jedini put koji vodi ka saznanju, da su teorija i praksa neodvojive,

smo već na funkciju intuicije u Persovom shvatanju kriterijuma za selekciju naučnih hipoteza. Međutim, u članku pod nazivom *Pitanja o izvesnim sposobnostima koje se pripisuju čoveku*, i njegovom nastavku koji se bavi intuitivnim saznanjem – *Neke posledice četiri nesposobnosti*, Pers pokušava da dokaže (i smatra da je uspeo u tome) i dve za nas veoma značajne tvrdnje: 1. „Mi nemamo nikakvu moć samoposmatranja (introspekcije), već čitavo naše znanje o unutrašnjem svetu je hipotetičkim zaključivanjem izvedeno iz našeg znanja o spoljašnjim činjenicama“; 2. „Mi nemamo nikakvu intuitivnu moć, već svako saznanje je logički determinisano prethodnim saznanjima“.<sup>40</sup> Zbog očigledne semantičke napetosti između sadržaja pojma intuicije korišćenog u osvrtu na Persovu naučnu logiku, i malopre navedenih tvrdnji, pokušaćemo da predstavimo sopstveno viđenje stvari u najkraćoj mogućoj formi. Pri tom, trudićemo se da izbegnemo krajnosti, kako u tumačenju Persovih navoda tako i krajnosti u shvatanju samog pojma tumačenja. Ovo drugo Umberto Eko naziva epistemološkim fanatizmom<sup>41</sup>, a da bismo se i mi udaljavali od krajnosti u svakom trenutku neprestano imamo na umu upravo Persovo upozorenje: „Ništa ne može tako izvesno zaustaviti sav intelektualni rast kao preterana samouverenost“.<sup>42</sup>

U pomenutim člancima Pers upotrebljava termin *intuicija* kao oznaku za saznanje koje nije determinisano nekim prethodnim saznanjem o istom objektu i koje je, prema tome, determinisano nečim izvan svesti. Kao neposredno determinisana jedino transcendentnim objektom, za Persa je intuicija skoro isto što i „premissa koja sama nije konkluzija“.<sup>43</sup> Međutim, čini se da dalja divergentnost Persovog razmatranja intuicije u ovom delu njegovih spisa, u odnosu na pređašnju upotrebu, jeste posledica autorovog insistiranja da se uoči razlika između posedovanja intuicije i intuitivnog saznanja da je to intuicija.

---

da je filozofiji potrebna pojmovna preciznost, da filozofija mora biti u skladu sa zdravim razumom itd. Sa druge strane, on tvrdi da je instinkt, kao izvor saznanja, važniji od razuma, da teorija i praksa nemaju unutrašnje veze, da je osnovne filozofske ideje nemoguće definisati, da je metafizička konstrukcija značajnija od logičke analize itd.“ Radomir Konstantinović, predgovor u Čarls Sanders Pers, *Izabrani spisi*, Bigz, Beograd, 1993, str. 19–20.

<sup>40</sup> Čarls Sanders Pers, *Izabrani spisi*, nav. delo, str. 74.

<sup>41</sup> Umberto Eko, nav. delo, str. 320. Jedna krajnost u poimanju tumačenja zasniva se na ubedenju da tumačiti neki tekst znači rasvetliti ono što je u njemu autorovo intendirano značenje, ono što je objektivna priroda teksta, njegova suština koja je nezavisna od našeg tumačenja. Druga krajnost pretpostavlja da se tekstovi mogu beskonačno tumačiti.

<sup>42</sup> Čarls Sanders Pers, *Izabrani spisi*, nav. delo, str. 29.

<sup>43</sup> Isto, str. 50–51.

Pers smatra da nema nikakvog dokaza da smo sposobni da intuitivno prepoznamo intuiciju u odnosu na drugo saznanje, izuzev što nam se čini da *osećamo* da imamo tu sposobnost.<sup>44</sup> Pretpostavljajući da se i takvom svedočanstvu mora obezbediti neki kredibilitet, Pers smatra da se on jedino može obezbediti na osnovu pretpostavke da posedujemo moć da, sa jedne strane, u okviru tog osećaja razlikujemo primese vaspitanja, starih asocijacija, itd, ili da, sa druge, razlikujemo da se zaista radi o intuitivnom saznanju. Ukoliko bi se, međutim, čovek „učaurio“ u veri da poseduje tu sposobnost razlikovanja, Pers misli da bi samim tim on „bio neosetljiv za istinu, on ne bi *trpeo dokaz*“. Postavljajući definiciju intuicije na način koji smo pomenuli, i polazeći od hipoteza o čovekovim (ne)sposobnostima u vezi sa njom, izgleda da je Pers pokazao da ili previše očekuje od same intuicije, ili od čovekove moći da odgonetne je li ovaj pojam neobjašnjiv, ili samo još uvek neobjašnjen. Jer, čini se da je pojmu intuicije mnogo primerenija ona uloga u Persovoj naučnoj logici koju smo prvobitno predstavili, i koja ne izjednačava intuiciju sa intuitivnim saznanjem, i koja pogotovo ne očekuje od intuicije da samu sebe prepozna kao čistu, oslobođenu od taloga prethodnog saznanja. Ponovićemo još jednom ono što Eler ističe kao suštinu Persovog poimanja intuicije u teoriji abdukcije – pozivati se na moć intuicije znači pozivati se na „instinkt, predosećaj, na ono životno-praktično pouzdanje u aporetičnoj saznoj situaciji u kojoj izbor predstavlja odlučivanje za neko od više ili manje plauzibilnih rešenja“.<sup>45</sup>

U zavisnosti od toga koliko traje taj bljesak „onog što nam prosto padne na pamet“, može se govoriti o pritisku intuicije, veri, utisku o plauzibilnosti, itd, ili jezikom metodologije rečeno – o hipotezi koja, više nego neke druge, traži od uma u kome se pojavila da bude potvrđena. I to je sve što očekujemo od intuicije, ili onoga što smo nazvali tako uz pomoć Elerovog tumačenja Persa. Pri tome, latentno je prisutna dilema koliko je zapravo moguće prepoznati suštinski Persov stav o ovom fenomenu, s obzirom na to da je teorija abdukcije razvijana tokom čitave njegove karijere, i da je tek u kasnijim radovima „instinkt za pronalaženje dobre hipoteze“ postao „centralni element koji je učinio razumljivim izvorni karakter abdukcije“.<sup>46</sup> Takođe, u vezi sa Elerovim tumačenjem Persa oseća se nedostatak detaljnijeg određenja prema pristupu koji insistira na značaju neprestanog imanja na umu da „abduktivno rasuđivanje nije identično intuiciji o kojoj govore intuicionisti; pre svega, Persov uvid je ekstremno pogrešiv, dok je intuicija o kojoj govore intuicionisti

---

<sup>44</sup> Čarls Sanders Pers, *Izabrani spisi*, nav. delo, str. 51.

<sup>45</sup> Klaus Eler, *Subjektivnost i samosvest u antici*, nav. delo, str. 64.

<sup>46</sup> Sami Paavola, *Piercean abduction: instinct or inference?*; Available from <http://www.helsinki.fi/science/commens/papers/instinctorinference.pdf>

najpouzdaniji izvor saznanja. Pored toga, abdukcija je uvek posredovana kontekstom i pozadinskim znanjem, dok je intuicija neposredna".<sup>47</sup>

S obzirom na to da je drugi razlog zbog koga nešto više govorimo o intuiciji, kao što smo rekli, u domenu traganja za prihvatljivom metodologijom, tj. načinom razmišljanja u najširem smislu, svako dodatno konsultovanje psihologije i filozofije se na ovom mestu čini izlišnim.<sup>48</sup> A ako želimo, posle svega, da se odredimo prema konzistentnosti Persovog mišljenja, preostaje nam da pomenemo dve krajnosti u oceni njegovog dela. Po jednim, Pers je imao sistematsku filozofiju koju je izlagao nesistematski, i što se duže proučava, smatraju njegovi apologeti, postaje jasnije da mu je misao „neuobičajeno kompaktna“. Suprotno stanovište počiva na ubeđenju da je u Persovom duhu postojao duboki sukob između „naturalizma“ i „transcendentalizma“, što je rezultiralo i pomenutim suprotnostima između dva kompleksa ideja u Persovom delu.<sup>49</sup> Mi ćemo, još jedanput, ponovo naglasiti smisao pažnje koju smo poklonili ovom filozofu – i u opštem metodološko-logičkom pogledu, i u konkretnijem smislu, ako se radi, na primer, o odnosu prema pojmu identiteta, čini se nespornim da i put do cilja, a često i sam cilj podrazumevaju komplementarnost nediskurzivnog i diskurzivnog, i da jedino filozofski

---

<sup>47</sup> Pogledati detaljnije u Vladimir Cakić, *O razlozima za razlikovanje abdukcije od zaključivanja do najboljeg objašnjenja*, Theoria 4; Dostupno preko [www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0351-2274/2016/0351-22741604030C.pdf](http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0351-2274/2016/0351-22741604030C.pdf), str. 30–52.

<sup>48</sup> Nastavljajući da razmatra problem intuicije u skladu sa načinom kako je odredio ovaj pojam, Pers dolazi i do zapitanosti *da li mi imamo intuitivnu samosvest?* Pri tom, on ključne pojmove određuje na sledeći način: „Termin samosvest (selfconsciousness), kako je ovde upotrebljen, treba razlikovati i od svesti (consciousness) uopšte, i od unutrašnjeg čula (internal sense) i od čiste apercepcije. Svako saznanje je svest o objektu kao predstavljenom (represented). Pod samosvešću se razume znanje o nama samima, ne samo osećaj o subjektivnim uslovima svesti već i o našem ličnom ja (of our personal selves). Čista apercepcija je samopotvrđivanje (self-assertion) *Ega*; samosvest na koju se ovde misli jeste prepoznavanje (recognition) svoga ličnog ja (my private self). Ja znam da ja (I), ne samo ja uopšte (the I), postojim. Pitanje je kako ja to znam: zahvaljujući posebnoj intuitivnoj sposobnosti ili je to determinisano prethodnim saznanjima“. Pers na kraju zaključuje da nije neophodno pretpostaviti neku intuitivnu samosvest, jer, smatra on, samosvest može lako da bude rezultat izvođenja. Ali, već smo videli da način na koji smo mi tretirali intuiciju nije u oblasti logičko-saznajnog kao samodovoljnog, već u domenu čulnog koje zavisi i od unutrašnjeg i od spoljašnjeg uticaja, i koje je u stanju da stvara utiske ili misli koje pokreću na akciju. Čarls Sanders Pers, *Izabrani spisi*, nav. delo, str. 59–63.

<sup>49</sup> Predgovor Radomira Konstantinovića u Čarls Sanders Pers, *Izabrani spisi*, nav. delo, str. 20–21.

neutralnom naučnom pragmatizmu treba prepustiti procenu koji pojmovi – u prvom redu mislimo na intuiciju – mogu imati heurističku vrednost.

## BIBLIOGRAFIJA

- [1] Al-Sharif, William, *Eidetic Intuition and Religion*, 2004; Available from [https://archive.org/stream/EideticIntuitionAndReligion/Eidetic\\_djvu.txt](https://archive.org/stream/EideticIntuitionAndReligion/Eidetic_djvu.txt)
- [2] Bergson, Anri, *Duhovna energija; Misao i pokretljivost*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 2011.
- [3] Božić, Milan, *Pregled istorije i filozofije matematike*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010.
- [4] Velš, Wolfgang, *Naša postmoderna moderna*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2000.
- [5] Gelen, Arnold, *Čovjek*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.
- [6] Eko, Umberto, *Granice tumačenja*, Paideia, Beograd, 2001.
- [7] Eler, Klaus, *Subjektivnost i samosvest u antici*, Plato, Beograd, 2002.
- [8] Enciklopedija *Čovek: arhitektura duše, psihologija ličnosti, svet uzajamnih odnosa, psihoterapija*, Tatjana Milinčić (ur.), Sofos, Beograd, 2007.
- [9] Jung, Karl Gustav, *Psihološki tipovi*, Kosmos, Beograd, 1963.
- [10] Ladd-Franklin, Christine, "Intuition and Reason", *The Monist*, Vol. 3, No. 2, Oxford University Press; Available from Early Journal Content <https://archive.org/details/jstor-27897060>
- [11] Miler, Fernan-Lisjen, *Istorija psihologije*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 2005.
- [12] Paaavola, Sami, *Piercean abduction: instinct or inference?*; Available from <http://www.helsinki.fi/science/commens/papers/instinctorinference.pdf>
- [13] Penrouz, Rodžer, *Carev novi um: o računarima, umu i zakonima fizike*, Informatika, Beograd, 2004.
- [14] Pers, Čarls Sanders, *Izabrani spisi*, Bigz, Beograd, 1993.
- [15] Popović, V. Boško, *Bukvar teorije ličnosti*, Centar za primenjenu psihologiju Društva psihologa Srbije, Beograd, 2002.
- [16] Tasić, Vladimir, *Matematika i koreni postmodernog mišljenja*, Svetovi, Novi Sad, 2002.
- [17] Tagard, Pol, *Mozak i smisao života*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2014.
- [18] Todorov, Cvetan, *Nesavršeni vrt: humanistička misao u Francuskoj*, Geopoetika, Beograd, 2003.
- [19] Frojd, Sigmund, *S one strane principa zadovoljstva/Ja i Ono*, Svetovi, Novi Sad, 1994.

- [20] Fuko, Mišel, *Hermeneutika subjekta: predavanja na Kolež de Fransu, godina 1981–1982*, Svetovi, Novi Sad, 2003.
- [21] Cakić, Vladimir, *O razlozima za razlikovanje abdukcije od zaključivanja do najboljeg objašnjenja*, *Theoria* 4; Dostupno preko [www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0351-2274/2016/0351-22741604030C.pdf](http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0351-2274/2016/0351-22741604030C.pdf)
- [22] Šoter, Džon, *Predstave o čoveku u psihologiji*, Nolit, Beograd, 1978.

*Aleksandar Subotić*

ON SOME ASPECTS OF UNDERSTANDING OF  
INTUITION, NON-DISCURSIVE AND DISCURSIVE

*Abstract*

In this paper we begin with the notion that there is unjustified neglect regarding the significance of the term *intuition*, as well as of other concepts that are designated as irrational. This notion derives mostly from the point of scientific empiricism, within which there is a potential for turning to scientism. Coming from the corpus of postmodern ideas, a different critique comes up, which we will not deal with here. As an example of the first point of view, we have singled out the concept of “neural naturalism,” whose contemporary representative is Paul Thagard. In accordance with the theory of mind and brain identity, he explains “moral intuitions” as examples of emotional awareness. The notion of mathematical platonism, in this paper, depicted by Penrose’s (Roger Penrose) ideas, is completely benevolent both to intuition and to the experiences of an unsurpassed “sudden spontaneity”, seeing them not as initial hypothesis, but as complete scientific solutions. A review of the relationship between intuition and personal identity, as well as of the renewed significance of Peirce’s theory of abduction, is in function of further justifying the attitude of the heuristic potential of the term *intuition* – however understood, as well as the notion of the complementarity of the non-discursive and discursive.

*Key words:*

Intuition, neural naturalism, mathematical platonism, identity, abduction, non-discursive, discursive.